

AUTHENTICA

Lidia Ostalowska

Acuarele

Traducere și note de
Cristina Godun

Editura Ratio et Revelatio

Oradea

2017

Publication subsidized by
The Polish Book Institute
– The ©POLAND Translation Program.

Redactor: Flori Bălănescu

Coperta: Horia Șandor

DTP: Horia Șandor

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

OSTALOWSKA, LIDIA

Acuarele / Lidia Ostalowska ; trad.: Cristina Godun ; red.:

Otniel Vereș. - Oradea : Ratio et Revelatio, 2016

ISBN 978-606-8680-52-1

I. Godun, Cristina (trad.)

II. Vereș, Otniel (red.)

821.162.1-92=135.1

Coperta I: Acuarelă din catalogul expoziției personale „The Story of Karl Stojka: A Childhood in Birkenau”, 1992 (detaliu)

Editura Ratio et Revelatio, Oradea

str. Sofiei, nr. 3, Bihor, România, 410183

e-mail: office@ratioetrevelatio.com

www.ratioetrevelatio.com

Cuprins

1937. La Hollywood, înaintea Crăciunului.	9
1943. La Birkenau, pe o altă planetă.	17
1946. La Paris cu Remus.	111
1973. De la Hollywood la Oświęcim și înapoi.	127
1999. La Zayante Creek, pe malul pârîului.	197

În vitrina magazinului său din Montreal, Abraham Botines a expus un săpun bej cu svastică și inscripția: „Polonia, 1940”.

Botines, un evreu în vîrstă de șaptezeci și trei de ani, este din 1967 proprietarul unui mic magazin cu suveniruri și curiozități. Recunoaște că nu este sigur dacă săpunul acela provine într-adevăr dintr-unul din lagărele de concentrare. Spune că de multă vreme colecționează suveniruri din perioada Holocaustului, pentru că face „parte din generația aceea”.

– Pe copiii mei lucrurile astea nu-i interesează, așa că m-am hotărît să scot colecția la vînzare. E săpunul meu și pot să fac ce vreau cu el.

Poliția a demarat o anchetă. Investigația urmărește să stabilească dacă săpunul este făcut din grăsime umană. În Canada, comercializarea produselor cu simbolul svasticii nu este ilegală, dar vînzarea unui săpun din grăsime umană ar fi o violare a interdicției de profanare a cadavrelor. În schimb, dacă săpunul nu este de proveniență umană, Botines poate fi sancționat pentru specularea unor informații false în scop de reclamă.

„Gazeta Wyborcza”¹, 31 martie 2010

¹ „Gazeta Wyborcza” (în pol. – *Ziarul Electoral*), cel mai mare cotidian socio-politic polonez cu vederi liberale, care apare la Varșovia din anul 1989, al cărui redactor-șef este fostul disident Adam Michnik, istoric și eseist polonez (n. tr.).

1937. La Hollywood, înaintea Crăciunului

Într-o zi de iarnă, când cerul cernea fulgi de nea, regina stătea la fereastra cu cercevele negre ca abanosul și broda. Și pentru că se uita pe geam, s-a înțepat cu acul în deget. Au picurat trei stropi de sânge. Sângele roșu arăta atât de minunat pe zăpada albă, încît regina s-a gîndit: „Aș vrea să am o copilă albă ca zăpada, cu buzele roșii ca sângele și pletele negre ca ramele de abanos ale ferestrei”. În scurtă vreme a dat naștere unei fete care era albă ca zăpada, îmbujorată ca sângele și cu părul negru ca abanosul.

Walt Disney și-a invitat oaspeții la avanpremiera filmului *Albă ca Zăpada și cei șapte pitici*, chiar înainte de Crăciun. Pe 21 decembrie 1937, la *Carthay Circle Theatre*, cea mai celebră sală de cinema din epoca de aur a Hollywoodului, au venit Charlie Chaplin (în timpul pregătirilor pentru *Dictatorul*), tînăra Judy Garland, Douglas Fairbanks, Carole Lombard și Marlene Dietrich.

De peste șapte mări și șapte țări

Prințul meu spre mine zi și noapte

Drumul și-l croiește.

Prin codru-ntunecat la mine, știu bine că sosește.

Ziariștii au observat că John Barrymore (a devenit vedetă după rolul lui Hamlet) își ascunde în spatele ochel-

larilor negri ochii înlăcrimați.

În sală nu era niciun copil.

Publicul însă a reacționat spontan, ca niște copii. „Oamenii aplaudau în pauzele dintre scene, întocmai ca și cum ar fi urmărit o reprezentație la teatru. Nu mi-a mai fost dat vreodată să văd așa ceva” – a spus animatorul Disney, Wolfgang „Woolie” Reitherman.

Primul film de animație de lung metraj. S-a pronosticat că nimeni n-o să aibă răbdare să stea în sală la așa ceva. Pentru că o să doară ochii de la atâtea culori. Și când colo, țipete de încântare și ovații în picioare. Serghei Eisenstein, realizatorul filmului *Cuirasatul Potiomkin*, a decretat în scurt timp că *Albă ca Zăpada* este cel mai bun film din istoria cinematografului.

Cel mai, cel mai, cel mai. La acest succes au muncit șapte sute cincizeci de artiști. Mai exact: treizeci și doi de animatori, o sută doi asistenți, o sută șapte sincronizatori de imagine (care se îngrijeau de succesiunea secvențelor animate), douăzeci de specialiști în compoziție, douăzeci și cinci de specialiști în fundal, șaiszeci și cinci de specialiști în efecte speciale (nori, praf, fum; orice se mișcă, dar nu e personaj animat) și o sută cincizeci și opt de specialiști însărcinați cu pictarea personajelor pe cadre de celuloid transparent. Au creat un morman uriaș de desene și schițe, dintre care în film a intrat un sfert de milion. Chimiiștii din laboratoarele Disney căutau noi tehnologii, iar operatorii au perfecționat o descoperire de ultimă oră – camera de filmat multiplan. Crea un efect tridimensional.

De secole întregi, povestea Albei ca Zăpada era istorisită în tot felul de limbi. A fost culeasă și scrisă de frații Grimm – căutători romantici de surse ale spiritului german. Proiectantul Ken Anderson a povestit ulterior că Dis-

ney făcuse o obsesie pentru Albă ca Zăpada. Într-o seară, când desenatorii s-au întors la studio după cină, i-a chemat pe câteva zeci dintre ei pe platou. „Am luat loc pe scaune pliante, luminile s-au stins, iar Walt ne-a istorisit vreme de patru ore basmul *Albă ca Zăpada și cei șapte pitici*. Nu doar povestea, ci se transpunea în fiecare personaj. Am rămas muți de uimire”.

Nimeni nu și-a putut imagina că un proiect de o asemenea anvergură are șanse de izbândă. În plus, scenariul era la rîndul său riscant: un personaj ucide un alt personaj – așa ceva nu vezi în desenele animate. Dar Disney a insistat atît de mult că o să izbutească, încît i-a convins pe toți. Toată lumea l-a crezut.

Desenatorul Art Babbitt a organizat în anul 1934 cursuri neoficiale de formare a animatorilor, pe urmă aceste ateliere au fost mutate în studio. De latura artistică a animației se ocupa Don Graham de la Chouinard Art Institute. El se îngrijea ca personajele să se miște armonios, natural, grațios. La cursuri aducea modele umane mobile și elucida misterele motoricii.

Albă ca Zăpada de celuloid a avut și un prototip feminin real. Marjorie Belcher (în curînd avea să devină celebră ca Marge Champion din duetul de dans Marge and Gower Champion) a țăcănit pentru ea din tocuri, a mîncat din castronel, a dat cu mătura și a încheiat nasturi. Prințul urma să semene cu Douglas Fairbanks.

La Hollywood, filmul a fost numit „nebulia lui Disney”. Cea mai mare nebunie au fost banii băgați în producerea filmului. Costurile au fost estimate la două sute cincizeci de mii de dolari, iar timpul de realizare la optsprezece luni. Producția a durat trei ani și a înghițit un milion și jumătate de dolari.

Walt Disney și-a ipotecat casa. „Nici nu putea fi vorba de economii și compromisuri, și erau timpuri când toată țara se confrunta cu criza. Când bugetul a depășit orice limită, eu însumi am început să mă îndoiesc că o să reușim să recuperăm fondurile investite. Apoi am avut un șoc. Fratele meu Roy a spus că trebuie să împrumutăm un sfert de milion” – a declarat Walt Disney într-un interviu.

Cine dă credit pe baza unor frânturi de film? Secvențe din *Albă ca Zăpada* au fost vizionate de Joseph Rosenberg de la Banca Americii. Când s-au aprins luminile în sală, Disney nu a putut citi nimic pe fața lui. Rosenberg s-a ridicat și a ieșit din sala de proiecție fără să scoată un cuvânt. În cele din urmă a spus: „Walt, filmul acesta va aduce o avere”.

În pofida crizei, filmul a încasat două milioane și jumătate de dolari.

Bang, zbang, oh, uh!

Europa. Cu două zile înainte de Crăciun și cu o zi după premiera din Statele Unite, ministrul Propagandei Reichului, Joseph Goebbels, notează în jurnalul său: „I-am dăruit Führerului douăsprezece filme cu Mickey Mouse. S-a bucurat nespus, comoara asta l-a făcut foarte fericit”.

Mickey e simbolul unei puteri străine, dar și ceva foarte familiar. În anul 1906, când a apărut primul film de desene animate, *Humorous Phases of Funny Faces*, Hitler avea șaptesprezece ani. James Stuart Blackton îi îndemna în film pe fumători să lupte cu viciul. Patru ani mai târziu, un tânăr regizor pe nume Władysław Starewicz a experimentat la Kowno cu insectele. „Când am încercat să filmez lupta cărăbușilor masculi pentru cărăbușul femelă, am constatat că, după ce am aprins felinarele, cărăbușii au încremenit. Așa că mi-a venit ideea să-i adorm pe cavalerii mei. Le-

am rupt picioarele și antenele de pe trup, apoi le-am prins înapoi la locul lor cu ajutorul unor sîrmulițe foarte subțiri. Pe urmă am îmbrăcat în costume și cizme cu carîmbi păpușile acelea meșteșugite din cărăbușii anesteziați și le-am pus în mîna florete". Starewicz le-a filmat cadru cu cadru. „Se mișcă, se mișcă de parcă ar fi vii!" Așa a apărut prima animație cu păpuși.

Dar spectatorilor le plăceau mai mult poveștile desenate. Chiar și cele mai vechi: un cîine a mîncat atît de mulți cîrnați, încît a crăpat. Acțiunea primelor desene animate era simplă și așa a rămas convenția. Eroii sînt striviți, alunșiți, aruncați de la înălțime, înecați, prăjiți, tocați și bătuciți cu ce se nimerește. Bang, zbang, oh, uh! Și nimeni nu moare.

Hitler adora filmele acestea, armata lui a crescut cu ele.

Albă ca Zăpada ariană, Evreul cel Istet

Pentru fiecare scenă hazlie care ajunge în scenariul final al *Albei ca Zăpada*, animatorii primeau cinci dolari. În vremurile mării depresii, cu treizeci și cinci de cenți puteai mîncă pe săturate. Cele mai multe farse erau făcute pe seama piticilor. Istețul (Doc), Morocănosul, Hapciu, Somnorosul, Mutulică, Voiosul, Rușinosul. Sau poate Sughiț, Cheliuță și Tîndală? Lista numelor luate în considerare era lungă și caracterul piticilor se schimba mereu.

În povestea fraților Grimm, piticii nu se deosebeau cu nimic unul de celălalt. Munceau cît era ziua de lungă sub pămînt, fără odihnă. Disney a renunțat la elementul acesta. A simțit că piticii vor fermeca publicul dacă vor fi unici. Cel mai mult ieșea în evidență Mutulică – cel mai

fînăr dintre pitici: urecheat, cu labele picioarelor mari, inocent ca un copil, fără barbă.

Piticii au fost desenați în culori pastelate, ca să nu o umbrească pe Albă ca Zăpada, care strălucea cu frumusețea ei ariană, la modă în acele vremuri – tenul alb și nasul mic (o modificare – și peste ani, Albă ca Zăpada va continua să strălucească, dar în ipostaza păpușii Barbie). Obrajii însă îi avea prea roșii. Lucrătoarele de la departamentul de culori au corectat acest defect, aplicînd direct pe peliculă un roz delicat.

Muzica a fost interpretată de o orchestră de optzeci de persoane. Pentru prima oară în istoria cinematografeiei, muzica a fost înregistrată pe albume de vinil. În afara muzicii, au apărut și efecte sonore, și dialoguri, Disney s-a dovedit și de această dată un pionier al artei cinematografice.

Filmul a bătut recordurile de audiență, în decurs de trei luni biletele au fost cumpărate de douăzeci de milioane de americani. Apoi *Albă ca zăpada* a cucerit Europa. Distribuitorii au încredințat dublajul unor actori consacrați, textele cîntecelor au fost traduse de poeți cu experiență. În Polonia, traducerea poetică a fost făcută de Marian Hemar.

Un sconcs eu azi am fugărit și-n pom el s-a urcat,
Iar cînd să-l prind m-a depărtat parfumul lui ciudat.
Un cîntec aiurit, așa cum n-a mai fost,
Cine-l cîntă e sucit că-l știe pe de rost.²

Copiii rîdeau, iar șlagărele erau fredonate în tot mai multe țări europene. Premierele: februarie 1938 – Londra (în restul Regatului ceva mai tîrziu), martie – Franța, mai –

² În românește, cîntecul original *The Silly Song (The Dwarf's Yodel Song)* se intitulează *Un cîntec aiurit*, cu versuri de Alexandra Cucu, în interpretarea lui Mihai Perșa (Voiosul), Candid Stoica (Rușinosul) și Boris Petroff (Hapciu) (n. tr.).

Belgia și Olanda, august – Italia (festivalul de la Veneția), septembrie – Cehia, Suedia, Danemarca, octombrie – Finlanda, decembrie – Ungaria, Portugalia și Elveția (zona de limbă germană).

Germanii nu au cumpărat filmul, se pare că din cauza reglementărilor valutare foarte severe. Au făcut asta austriecii. În rolul Albei ca Zăpada au distribuit-o pe compatrioata lor, Paula Wessley, o vedetă a casei de producție UFA, controlată de NSDAP³. Printre partenerii ei de film s-a numărat și Otto Wallburg. Un actor strălucit, dar fiul unui bancher evreu, de aceea mai întâi a pierdut contractul cu UFA, apoi locul în echipa de actori a teatrului lui Reinhardt din Berlin. Amândoi au plecat din Germania. Reinhardt a plecat prin Franța în Statele Unite, iar Wallburg la Viena.

L-a jucat pe piticul cel isteț (Doc).

Germanii intenționau ca odată cu Anschlussul din 1938 să aducă în Germania și *Albă ca Zăpada și cei șapte pitici*. Planurile le-au fost spulberate de rasa actorilor. În cinematografele din Reich nu rulau filme cu evrei, iar de pe 12 martie – nici în Austria.

Versiunea austriacă a superproducției lui Disney le-a fost arătată nemților abia în anul 1950. (Celor din RFG, întrucât germanii din est au mai avut de așteptat treizeci și cinci de ani pînă să vadă filmul). Albă ca Zăpada-Wessley avea la vremea aceea interdicția de a-și practica meseria. Nu i-a adus niciun beneficiu rolul din filmul *Întoarcerea (Heimkehr)*, un film propagandistic de orientare național-democrată din anul 1941, despre suferințele minorității germane din Polonia. Bătrîne biciuite cu cravașa, mame cu prunci în brațe, lovite cu paturile armelor. Spectacolul

³ NSDAP – Partidul Muncitoresc Național-Socialist German (n. tr.).

brutalității animalice a polonezilor. De racolarea actorilor polonezi s-a ocupat Igo Sym, directorul teatrelor publice din Varșovia, colaborator și agent al Gestapoului. O poveste despre care s-a vorbit mult. În martie 1941, mișcarea poloneză de partizani a emis o sentință pe numele lui Sym, nemții au ripostat, executînd la Palmiry⁴ douăzeci și unu de varșovieni.

Doc-Wallburg a fugit de naziști în Olanda. În martie 1939, cînd Shirley Temple, pe atunci în vîrstă de unsprezece ani, îi înmîna lui Disney Oscarul (și alte șapte statuete mititele), Wallburg juca la Amsterdam, la un cabaret evreiesc de la Joodsche Schouwburg⁵. Dar numai pînă în mai 1940, pentru că din acel moment a început să se ascundă. A fost arestat în urma unui denunț. A ajuns într-un lagăr de tranziție pentru evrei din Westerbork, de unde a fost deportat la ghetoul din Theresienstadt, iar de acolo la Auschwitz. A urmat selecția.

A murit în camera de gazare.

⁴ Sat de lingă Varșovia, unde între anii 1939-1941 au avut loc mai multe execuții în masă. În total, au murit 1700 de polonezi și evrei polonezi, preponderent reprezentanți ai clasei politice, intelectuale și artistice (n. tr.).

⁵ Teatrul Olandez (n. tr.).

1943. La Birkenau, pe o altă planetă

Chiar înainte de Crăciunul anului 1943, Dina Gottliebova, o tânără de douăzeci de ani, stă la Birkenau în fața peretelui de lemn al barăcii. Are în mână pensule și acuarele. Se gândește ce ar putea să picteze.

În viitor, scena aceasta va fi schițată mai întâi în creion, apoi conturată în tuș și immortalizată într-o animație pe calculator. Vor discuta înfocat pe marginea ei utilizatorii youtube și fanii programelor educaționale Disney. Dina vorbește de scena aceasta în mărturiile, declarațiile, interviurile televizate sau în aparițiile publice de mai târziu.

Nu ne-am întâlnit niciodată. În anul 2011, am rugat-o într-o scrisoare să-mi acorde o întâlnire, dar nu mi-a răspuns. La vremea aceea era implicată într-un proces cu Muzeul de Stat Auschwitz-Birkenau și probabil îi venea greu să aibă încredere într-o ziaristă poloneză. Despre soarta sa a povestit totuși multor altor oameni. Și cum se întâmplă adeseori în istorisirile despre cele mai importante clipe din viața unui om, uneori mai adăuga câte un nou amănunt. A murit pe data de 29 iulie 2009.

Am notat cu multă atenție cuvintele Dinei Gottliebova. În declarațiile sale se baza pe propria memorie, care nu e întotdeauna conformă cu registrul evenimentelor din

calendare. Aceasta este natura mărturiilor din timpul războiului. Și cu siguranță este o memorie trunchiată, deoarece multe lucruri le păstrăm în minte numai pentru sine. Dar oare asta îi face amintirile mai puțin credibile?

Istoria trăiește prin memorie. Moare când încetează să mai discute cu ea.

– M-am gândit să pictez o balustradă, ca și cum am fi fost într-o casă de vacanță din Elveția și ne-am fi uitat pe pajiște. Așa că am pictat iarba verde și cerul albastru cu norișori. Iar pe balustradă, flori stilizate în ghivece, dar atât de reușite, încât păreau vii. Copiii mă urmăreau. Am vrut să pictez cea mai veselă scenă pe care o știam. Deja mă pregăteam să pictez vaci și oi, când i-am întrebat: „Dar voi ce-ați vrea să vedeți pe pajiște?” Au răspuns la unison: „Pe Albă ca Zăpada și cei șapte pitici”. Iar acesta era un film pe care l-am văzut la Praga de șapte ori pînă să ne aresteze, pentru că mă interesa foarte tare tehnica animației. Și era totodată și ultimul film pe care îl văzuseră copiii. Singuri au ales scenele. Îmi amintesc foarte bine personajele, am pictat-o pe Albă ca Zăpada care dansa cu Mutulică, în timp ce restul piticilor țopăiau și băteau din palme. Am vrut ca acei copii să aibă la ce se uita, să nu vadă numai niște pereți goi. Fredy Hirsch mă rugase să pictez peretele. Mai întîi l-am întrebat: „Cu ce?”, dar el m-a asigurat că o să facă rost de tot ce trebuie.

Fredy – un evreu german cu alură athletică, sportiv care fusese cît pe ce să participe la Olimpiadă, conducătorul tineretului sionist. Fetele erau înnebunite după el, dar toate îl lăseau rece, pentru că era homosexual. După adoptarea legii rasiale, s-a mutat în Cehoslovacia, devenind instructorul clubului praghez Ha-Gibor. În anul 1941 a fost deportat la ghetoul din Theresienstadt.

Dina l-a cunoscut cu doi ani mai devreme, în orașul ei natal Brno, când fusese acceptată la Academia de Arte Frumoase. Studia grafica și sculptura. După doar două semestre a fost nevoită să-și întrerupă studiile – evreii nu aveau dreptul să studieze. Profesorul de sculptură, Lichtak, a angajat-o atunci ca asistentă, fără știrea nimănui.

Cînd și munca ilegală a devenit imposibil de practicat, a plecat la Praga. Petr Kien, un artist evreu dat afară de la Academie, instruia tinerii în sinagoga din Vinohrady. Dina s-a înscris din nou la grafică.

– Într-o bună zi, a trebuit să începem să purtăm steaua lui David. Ni s-a cerut să o coasem pe haină, la vedere. Cînd am intrat așa în școală pentru prima oară, m-am întrebat ce să fac, unde să mă uit. Și brusc am văzut un bărbat – venea din direcția opusă și avea și el aceeași stea galbenă. Ne-am zîmbit unul altuia. Și am simțit că mi-e mai bine.

Dina a mai studiat un an. În clipele libere, pe ascuns, își descosea de pe haină steaua și se ducea la cinema.

Pîna cînd de la Brno a primit vestea că mama ei e trimisă în ghetou. Atunci a părăsit Praga ca să se alăture celor care, îngrămădiți în trenuri și vagoane însemnate cu litera „U”, au devenit transportul. Cînd părinții ei, Richard și Jana, s-au despărțit, Dina avea patru luni. Tatăl ei a mai avut copii cu o altă doamnă Gottliebova.

– Cînd m-am născut, m-a botezat Anne Marie. Iar pe cealaltă fiică a lui – Marianne. Probabil, ca să nu ne încurce. „Dina” e numele meu evreiesc, eu singură mi l-am ales.

A ajuns la Terezín chiar în ziua cînd împlinea nouăsprezece ani. În curînd, Dina avea să-i întâlnească acolo pe Hirsch și alți cunoscuți.

Nemilosul flașnetar Brundibár

Theresienstadt: un orașel claustrofob, pe care „Führerul l-a dăruit evreilor”. Straturi de flori, răzoare, un pavilion de muzică unde se țineau concerte, indicatoare: „Spre baia publică”, „Spre parc”, iar în parc un loc de joacă. Și un meniu agățat într-o cantină curată. Și produsele dorite în vitrinele magazinelor.

Dar numai o dată, mai exact în anul 1944, când a venit în vizită o delegație a Crucii Roșii Internaționale, care își făcea griji pentru evreii din Europa occidentală, pentru că la Theresienstadt nu erau aduși numai evreii cehi. Spectacolul din ghetou trebuia să fie unul reușit, de aceea mai înainte nemții i-au instruit cum se cuvine pe copiii de acolo. Trebuiau să îl îmbrățișeze pe stradă pe comandantul Rahm și să-l roage: „Unchiule, joacă-te cu noi”. Le-ar fi răspuns: „Nu azi, azi n-am timp, dar mâine cu siguranță” și ar fi scos din buzunar o cutie de sardine. Drept răspuns, copiii ar fi scîncit nemulțumiți: „Iar sardine?!”

În realitate, viața la Terezín arăta astfel: magazine nu existau, mîncarea se împărțea pe cartele, fiecare avea dreptul la o cană de lapte degresat pe săptămîină, apa lipsea mereu, de aceea cartofii nu erau spălați înainte de a fi puși la fiert; în barăci era înghesuală, epidemie de păduchi și ploșnițe; diaree, tifos; frig de-ți înghețau oasele, pentru că în sobă nu ardea focul.

Prin ghetoul de la Terezín au trecut cincisprezece mii de copii. Pe părinți îi vedeau seara, când se întorceau la barăci de la muncile obligatorii la bucătării, brutării, ateliere. Noaptea, copiii se reîntorceau în sălile înghesuite ale caselor de copii. Profesorii care se îngrijeau de ei îi învățau să deseneze și să cînte legal, dar pe ascuns îi învățau și matematică, istorie și geografie. Iar ebraica extracurricular.